

**ISTORIA DREPTULUI ROMANESC.
CONTRIBUTII SI EVALUARI
CU CONTINUT
ISTORICO-JURIDICO-CANONIC**

2

**NICOLAE V. DURA
CATALINA MITITELU**

**ISTORIA DREPTULUI ROMANESC.
CONTRIBUTII SI EVALUARI
CU CONTINUT
ISTORICO-JURIDICO-CANONIC**

**EDITURA UNIVERSITARA
Bucuresti, 2014**

Colectia STIINTE JURIDICE SI ADMINISTRATIVE

Redactor: Monica Stoian

Tehnoredactor: Ameluta Visan

Coperta: Monica Balaban

Editura recunoscuta de Consiliul National al Cercetarii Stiintifice (C.N.C.S.) si inclusa de Consiliul National de Atestare a Titlurilor, Diplomelor si Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

**Descrierea CIP a Bibliotecii Nationale a Romaniei DURA,
NICOLAE V.**

Istoria dreptului romanesc : contributii si evaluari cu continut istorico-juridico-canonic / Nicolae Dura, Catalina Mititelu. - Bucuresti :

Editura Universitara, 2014

ISBN 978-606-28-0009-3

I. Mititelu, Catalina 34(498)

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062800093

© Toate drepturile asupra acestei lucrari sunt rezervate, nicio parte din aceasta lucrare nu poate fi copiată fara acordul Editurii Universitare

Copyright © 2014

Editura Universitara

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Balcescu nr. 27-33, Sector 1, Bucuresti

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro e-mail:

redactia@editurauniversitara.ro

Distributie: tel.: 021-315.32.47 / 319.67.27 / 0744 EDITOR / 07217 CARTE
comenzi@editurauniversitara.ro O.P. 15, C.P. 35, Bucuresti
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

Preliminarii	8 I.
Dreptul si Dreptatea la romani	11 II.
Dreptul straroman	23
A. <i>Dreptul geto-dacic</i>	23
B. <i>Dreptul în Dacia traiana</i>	30
C. <i>Tablele cerate (Tripticele din Transilvania) si institutiile lor juridice</i>	35 III.
„Lex terrae”	45 IV. „Jus
valachicum”	85
V. Dreptul romanesc medieval	101
A. <i>Pravilele (Nomocanoanele) Tarilor Romane</i>	101
B. <i>„Codici politico-bisericessti” (romano-bizantini si bizantini)</i>	118
C. <i>Colectii mixte (Codici si colectii de legi de stat si de canoane), în manuscris, care au circulat în Biserica romanilor din spatiul danubiano-pontico-carpatin</i>	133
D. <i>Judecata si procedura de judecata dupa „Pravila” si</i>	

„ <i>Obicei</i> ”	176
VI. Procesul de modernizare a Dreptului romanesc	207
În loc de Concluzii	229
Bibliografie selectiva.....	233

ABREVIERI

BOR = Biserica Ortodoxă Română

cood. = coordonator

CR = Cartea românească de învățătură

Ed. = Editura ed. =

ediția GB = Glasul

Bisericii gl = glava

IBMBOR = Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe
Romane

ÎL = Îndreptarea Legii

MMS = Mitropolia Moldovei și

Sucevei mms. = manuscris nr. =

număr op.cit. = opera citată p. =

pagină

PG = Pravila de la Govora

pr. = pricina

sec. = secolul

Sf. = Sfantul

vol. = volum

PRELIMINARII

La începutul secolului al XX-lea, unul dintre părinții Istoriei dreptului românesc, Ion Peretz, scria: „Dacă există un studiu, care să merite să i se deschidă nu numai mințile, ci și inimile celor dornici de știință și adevăr, ..., este desigur istoria dreptului roman, care nu este altceva decât o părticică din istoria națională; ...”¹.

Nu întâmplător deci această istorie a dreptului românesc a fost pentru decenii asociată cu istoria Statului românesc în programa de învățământ universitar. Dar, din nefericire, tocmai la Facultățile de Drept – unde această disciplină universitară ar trebui să fie studiată cel puțin un an academic – face obiectul unei prezentări doar pentru un semestru, de unde și inconvenientul studenților de a se familiariza cât mai temeinic cu Istoria dreptului românesc.

Deși, ca preocupare științifică, Istoria dreptului românesc apare în timpul domniei lui Cuza (1859-1866), totuși, putem într-adevăr spune că aceasta este relativ recentă².

Dacă facem abstracție de încercările comparative ale lui B. P. Hașdeu, putem spune că perioada de început a cercetării în domeniul Istoriei vechiului drept românesc se datorează lui Nicolae Blaremburg, care, în anul 1885, publica la București o lucrare intitulată „Essai comparé sur les institutions et les lois de

¹ I. Peretz, *Curs de Istoria Dreptului român, partea I. Originile Dreptului român*, București, 1915, p. 3.

² Vezi, R. Constantinescu, *Vechiul drept românesc scris. Repertoriul izvoarelor 1340-1640*, București, 1984, p. 13.

la Roumanie depuis temps les plus reculés jusqu'a nos jours” (Încercare comparată asupra instituțiilor și legilor Romaniei din timpurile cele mai îndepărtate până în zilele noastre).

La romani, prima încercare de sinteză a istoriei dreptului romanesc aparține însă lui Ștefan Longinescu, specialist în drept roman. În anul 1908, profesorul Șt. Longinescu publica la București „Istoria dreptului romanesc din cele mai vechi timpuri până azi”, în care obarșia dreptului romanesc urca la cel roman și daco-roman.

În anul 1915, profesorul I. Peretz publica un tratat de Istorie a dreptului romanesc, pe care l-a intitulat însă „Curs de istorie a dreptului romanesc”, în care a evidențiat deopotrivă și rolul dreptului consuetudinar.

Despre cursul său, reeditat în anul 1931, și apoi rezumat sub titlul de „Precis de istorie a dreptului romanesc”, un cercetător avizat scria – pe la începutul deceniului nouă al secolului trecut – că acesta „a rămas până astăzi, în ciuda imperfecțiunilor sale, principalul instrument de lucru al cercetătorilor vechii noastre practici judiciare...”³.

Legile vechi romanești trebuiau desigur să fie studiate și în cadrul Dreptului bizantin, dar, din nefericire, și acesta este prea puțin cunoscut, fiindcă a fost și el – ca și Dreptul canonic – demult exilat din Facultățile de Drept.

În privința studiului Dreptului bizantin – prezent în Școlile noastre din evul mediu până în epoca modernă – meritul revine „canonistului” Ștefan Berechet, care a fost „unul dintre cei mai

³ Ibidem, p. 17.

buni cunoscători ai izvoarelor documentare și manuscrise, contribuțiile sale rămânând valabile încă”⁴.

Prin lucrările sale, „Schiță de istorie a legilor vechi românești 1632-1866” (Chișinău, 1928); „Istoria vechiului drept românesc. I. Izvoarele” (Iași, 1933); Legătura dintre dreptul bizantin și românesc. I. Izvoarele” (Vaslui, 1937) etc., profesorul Ștefan Berechet s-a dovedit a fi fost și un cercetător și un cunoscător avizat al vechilor legiuiri bizantine și românești.

Strădaniile lor au fost continuate de Șt. Meteș, V. Moldovan, G. Cronț, Val. Georgescu, L. Stan, R. Constantinescu, Vl. Hanga, L. P. Marcu etc. Unii dintre ei au adus contribuții prețioase la cunoașterea istoriei dreptului românesc, înzestrând literatura de specialitate cu lucrări de referință.

Cat despre Manualele de Istoria dreptului românesc, care au apărut după anul 1948, se poate constata că acestea sunt deficitare în privința cercetării și cunoașterii vechilor izvoare bizantine (nomocanone și canonice), de unde și concluzia că acestea nu s-au servit decât de informațiile generale furnizate de studiile și Manualele precedente, pe care le-au prelucrat însă în spiritul ideologico-partinic al vremii, și le-au înveșmantat într-o exprimare proprie pentru a le da un caracter sui-generis.

Rămâne deci ca – pe viitor – cercetătorii Istoriei dreptului românesc să examineze îndeaproape textul vechilor izvoare ale legislației bizantine și românești, pentru a oferi și acestei discipline universitare un studiu cu caracter între și pluridisciplinar pe măsura așteptărilor unei munci de cercetare de înaltă ținută academică.

⁴ Ibidem, p. 18.

I. DREPTUL ȘI DREPTATEA LA ROMANI

Vorbind despre ideea de drept și de dreptate la romani, istoricii vechiului drept românesc au constatat că, înainte de-a fi cercetată în pravile, hrisoave, zapise, hotărari judecătorești etc., ea trebuie căutată în „comoara folclorului roman: basmele, proverbele, poeziile populare, căci în ele se oglindește mai bine viața poporului”.⁵

Aceiași istorici remarcău că, la romani, cuvântul „drept” nu este întrebuințat „ca substantiv, ci numai în sensul adjectival sau adverbial, însemnând ceea ce este echitabil. Substantivul întrebuințat este numai „dreptate”, care corespunde concepției romane de voință sigură și statornică de a da fiecăruia ce este al său și acest substantiv – preciza I. Peretz – are particularitatea remarcabilă, că niciodată nu are pe lângă sensul său ordinar și sensul de drept”.⁶

De altfel, „la romani, cuvântul dreptate s-a format neexistând cuvântul de justiție și s-a format de la un adjectiv, care înseamnă rigid, egal, conform cu regula: adjectivul drept”.⁷

S-a remarcat de altfel și faptul că „...ideea de drept modernă a romanilor trebuie căutată în Franța”, de unde ei au

⁵ I. Peretz, *Curs de Istoria dreptului...*, pt. I, p. 38.

⁶ Ibidem, p. 39.

⁷ Ibidem, p. 40.

„împrumutat și legiuirile. Această idee – scria I. Peretz – se poate rezuma într-o singură frază: dreptul trebuie despărțit de morală”⁸.

Or, până în epoca lui Cuza – cand a avut loc acest împrumut – nici nu se poate vorbi de o asemenea separare între drept și morală. Dimpotrivă, atât în dreptul cutumiar, cât și în cel pravilnic⁹ (nomocanonic), dreptul este raportat la valori morale, la care au făcut mențiune expresă – în definițiile lor – juriștii romani, adică, la Bine, la adevăr și la Echitate.

Într-o scriere creștină, din secolul al II-lea, se spune că „dreptatea” trebuie să fie „începutul și sfârșitul judecății”¹⁰.

Această idee de „dreptate”¹¹ – de sorginte creștină – se regăsește de altfel și în Dreptul vechi romanesc¹², în care noțiunea de „drept” este indisolubil asociată celei de „dreptate”,

⁸ Ibidem, p. 50.

⁹ Vezi, N. V. Dură, *Dreptul pravilnic (nomocanonic) și Colecțiile nomocanonice*, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, IX (2005), nr. 1, p. 7-15; C. Mititelu, *De la Colecțiile de legiuri bizantine la Nomocanoanele din secolul al XVII-lea din Țările Române. Considerații asupra Dreptului penal pravilnic*, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, nr. 1 / 2011, p. 218-231; Idem, *Începuturile Dreptului scris la români*, în *Dionysiana*, nr. 1/2009, 417-426.

¹⁰ *Lettre de Barnabe, I, 6*, în *Les Peres Apostoliques*, ed. D. Bertrand, Cerf, Paris, 1991, p. 268.

¹¹ A se vedea N. V. Dură, *Despre Drept și natura sa*, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VI (2002), nr. 1, p. 60-64.

¹² Idem, *Ideea de Drept. „Dreptul”, „Dreptatea” și „Morală”*, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, vol. I, anul 2004, p. 15-46.

al cărui conținut exprimă întâi de toate valori de natură eminentamente religios-morală¹³.

Ca atare, până la „ideea de drept modernă”, pe care o căutam în Franța, Austria etc., romanii s-au condus după o idee despre drept care își găsea temeiul și sensul său ontologic în justiția divină, care este „începutul și sfârșitul judecării”.

În Pravila lui Matei Basarab, „dreptatea” este definită astfel: „Dreptatea iaste un lucru mai adevărit de toate carea dă fieși-cui dreptate” (Glava 2). Această definiție – preluată din manualul lui Manuil Malaxas, care și el o preluase din Sintagmele lui Matei Vlastares – urca și ea la definiția pe care ne-a lăsat-o celebrul jurisconsult roman, Ulpianus, pentru care „Justitita est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuens” (Dreptatea este voința constantă și statornică de a da fiecăruia ce i se cuvine)¹⁴.

Faptul că, în Pravila cea Mare, noțiunea de dreptate exprimă și sensul cuvântului „drept”, s-a tras însă concluzia că, „...în limba romană nu exista la epoca alcătuirii pravilei decat substantivul dreptate, iar nu și cel de drept, ...”¹⁵.

În schimb în Codul Calimach – produs al Reformei judiciare întreprinsă în Țările Romane în epoca fanariotă¹⁶ –

¹³ Vezi, N. V. Dură, *Dreptul în percepția Părinților Bisericii ecumenice din primul mileniu*, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, X (2006), nr. 1, p. 7-16.

¹⁴ Apud Justiniani *Institutiones*, lb. I, 1, trad. Vl. Hanga, Ed. Lumina Lex, București, 2002, p. 11.

¹⁵ I. Peretz, *Curs de Istoria dreptului ...*, p. 45.

¹⁶ Vezi, C. Mititelu, *Reforma judiciară, din Țările Române, în epoca fanariotă. Contribuții juridice*, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VII (2003), nr. 1, p. 230-237; Idem, *Pravilniceasca Condică între*

aflăm însă numai cuvântul „drit”, definit ca o facultate a omului recunoscută prin lege. Or, prin acest cuvânt „drit”, Codul Calimach a desemnat atât „dreptul”, cât și „dreptatea”.¹⁷ Ca atare, suntem deci îndreptățiți să afirmăm că ideea de „drept” a existat și în epoca alcătuirii Pravilei lui Matei Basarab¹⁸, publicată la Targoviște în anul 1652, chiar dacă – în limbajul juridic al vremii de atunci – preeminență absolută a avut doar substantivul „justitia/ae”, cu sensul religio-moral de „dreptatea”¹⁹

Istoricii dreptului românesc au remarcat de asemenea că, „în raporturile sale juridice poporul roman nu s-a preocupat să fixeze concepțiunea dreptului ca facultate recunoscută unei persoane de a săvârși anumite acte ... Pentru el, toată chestiunea se reduce la noțiunea mai simplă și mai concretă de putere ... Iar pentru a aprecia această putere, există pe de o parte dreptatea,

tradiție și inovație, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța / Seria Drept și Științe Administrative* nr. 1 / 2003, p. 157-165; N. V. Dură, *Procesul de modernizare a Dreptului românesc din epoca fanariotă până în vremea lui Cuza Vodă*, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VII (2003), nr. 1, p. 16-30.

¹⁷ I. Peretz, *Curs de Istoria dreptului ...*, p. 49.

¹⁸ C. Mititelu, *Aspecte privind persoanele în Pravila lui Vasile Lupu și în Îndreptarea legii*, în *Analele Universității OVIDIUS Constanța / Seria Drept și Științe Administrative* nr. 1 / 2005, p. 235-241; Idem, *Elemente de drept matrimonial în Pravilele românești, tipărite, din secolul al XVII-lea*, în *Dionysiana*, nr. 1/2008, p. 412-419; Idem, *Elements of Penal Law in the Romanian Nomokanons printed in the XVII-th century*, în *Dionysiana*, nr. 1/2010, p. 419-430.

¹⁹ Idem, *Justiția ecleziastică după Pravilele tipărite, în limba română, din secolul al XVII-lea*, în *Revista de Teologie Sfântul Apostol Andrei*, VIII (2004), nr. 1, p. 203-218; N. V. Dură, *Dreptul și Religia. Norme juridice și norme religios-morale*, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 2003, nr. 1, p. 15-24.

care îi spune dacă puterea lui este dreaptă sau nedreaptă; există pe de altă parte legea, în sensul general de regulă juridică, care îi hotărăște ce îi este îngăduit și ce îi este oprit să facă”.²⁰

De unde deci și concluzia lor că, la romani, noțiunea abstractă de „drept” se confundă „fie cu puterea dreaptă, fie cu puterea legală”, și că, romanii s-au mulțumit „cu cuvântul lege pentru a exprima puterea legală, cu cuvântul dreptate spre a exprima puterea dreaptă”.²¹

„Este dreptul o realitate transcendentă, care se impune rațiunii sau, dimpotrivă, este un ansamblu de fenomene sociale perceptibile prin experiență?”²² Aceasta este întrebarea pe care și-o mai pun încă teoreticienii dreptului, zilelor noastre, privind însăși natura dreptului ...

Pentru unii teoreticieni, „regula vieții” impusă oamenilor de societatea organizată, este doar „un instrument al controlului social”²³.

După unii teoreticieni ai dreptului, izvoare ale dreptului sunt doar „dreptul natural și rațiunea umană, conștiința juridică”²³. Așadar, nici cea mai vagă mențiune despre „Jus divinum”, și, ipso facto, despre dreptul Religiei, după care s-a condus și se mai conduce încă o mulțime bună de oameni, de credință diferită. Ar fi desigur suficient să facem trimitere la

²⁰ I. Peretz, *Curs de Istoria dreptului ...*, p. 42-43.

²¹ Ibidem, p. 43.

²² Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului*, București, 1994, p. 87. ²³ J. Freund, *Le droit d'aujourd'hui*, Presses Universitaires de France, Paris, 1972, p. 17-18.

²³ N. Popa, *op. cit.*, p. 183.

Dreptul celor trei Religii monoteiste²⁴, adică la Dreptul mozaic, creștin și islamic, ca să ne putem da lesne seama că, alături de „Jus naturale” și dreptul produs de Rațiunea umană, mai sunt și alte norme, cu conținut sacru, religio-moral²⁵, după care au fost și sunt încă reglementate și raporturile socio-umane cu forța lui „Jus cogens”²⁶.

Că „lex naturale” nu este doar sursa lui „Jus naturale”, ci și a „Legii morale”²⁷, care este una dintre izvoarele Dreptului marilor Religii ale lumii, inclusiv deci și a Religiei creștine, care – până în epoca modernă a fost și pentru românii de „lege creștină” un fel de „norma normans” al comportamentului lor de zi cu zi.

Pentru Cicero, legea naturală este o „lex sempiterna et immutabilis” (lege eternă și neschimbătoare); de aceea, „nu este

²⁴ Vezi, N. V. Dură, „Forum-ul Mondial al celor trei Religii” și cea de-a 35-a Filială a sa din România - 10 septembrie 2004 și 17 februarie 2005, în Biserica Ortodoxă Română, CXXIII (2005), nr. 1-3, p. 353-364; N. V. Dură, C. Mititelu, *Centrul de Studii și Cercetări Religioase și Juridico-Canonice al celor Trei Religii Monoteiste (mozaică, creștină și islamică)*, în *Analele Universității Ovidius Constanța, Seria Teologie*, nr. 1 / 2007, p. 354-357.

²⁵ N. V. Dură, *Le sacré et les fêtes religieuses*, în *Dionysiana*, III (2009), No. 1, p. 9-18.

²⁶ Idem, *Dreptul la demnitate umană (dignitas humana) și la libertate religioasă. De la “Jus naturale” la “Jus cogens”*, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, nr. 1, 2006, p. 86-128; Idem, *Law and Morals. Prolegomena (I)*, în *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, nr. 2/2011, p. 158-173; Idem, *Law and Morals. Prolegomena (II)*, în *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, nr. 3/2011, p. 72-84.

²⁷ Idem, *Loi morale, naturelle, source du Droit naturel et de la Morale chrétienne*, în vol. *La morale au crible des religions (Studia Arabica XXI)*, coord. M. Th. Urvoy, Éditions de Paris, 2013, p. 213-233.

permis (nec licet) să fie abrogată (nec abrogari) și nici nu se poate deroga (derogari) de la ea” (*De Republica*, III, 17).

Chiar dacă conceptul de „drept natural” a fost cunoscut și de romani (cazul elocvent rămâne Cicero), totuși, „dreptul natural nu pare să fi avut un loc de seamă în doctrinele juriștilor romani”²⁸. De altfel, noțiunea sau noțiunile diverse despre dreptul natural sunt produsul filozofiei de limbă greacă, și nu al gândirii juridice romane, căreia i se datorează însă acele celebre rostiri (*Juris + prudentiae*) despre natura acestui drept și despre efectele lui.

La Părinții Bisericii²⁹, noțiunea de „lege naturală” este „de un ordin superior, mai mult filozofică decât juridică”; reflecția lor denotă două tradiții de inspirație: gândirea paulină (I Cor. XI, 14 și Rom. II, 14) și doctrina romană (îndeosebi aceea a lui Cicero). „N-am putea vorbi de o opoziție funciară – scria un renumit romanist – ci, mai degrabă, de o depășire a filozofiei păgane prin gândirea creștină”³⁰.

Pentru Sf. Ambrozie, „legătura socială” (*ratio societatis*) rezultă din caritate (*dragoste*) și dreptate. Sub impactul lui Cicero, Ambrozie ierarhizează obligațiile care rezultă din „*iusticiae pietatis*” (pietatea dreptății) astfel: a). față de Dumnezeu; b). față de patrie; c). față de părinți; d). față de toți oamenii (*De officiis ministrorum*, I, 27, 127, P.L. 16, 60).

²⁸ J. Gaudemet, *L'Eglise dans l'Europe romain (IVe-Ve siècles)*, Ed. Sirey, Paris, 1958, p. 469.

²⁹ Vezi, N. V. Dură, *Thinking of Some Fathers of the Ecumenical Church on the Law*, în *Christian Researches*, VI, Tbilisi, 2011, p. 230-245.

³⁰ J. Gaudemet, op. cit., p. 469.

Cat despre legea naturală, Sf. Ambrozie o numește „lex Dei” (legea lui Dumnezeu).

„Lex” (lege) derivă din verbul „lego/legere” = a citi. La Romani, „lex” însemna numai legea scrisă, fiind supusă colectivității umane în urma proclamării, cetaniei ei.

La geto-daci, „legea” a avut înțelesul de normă nescrisă. Fiind o emanație a voinței divinității, ea lega pe subiecții ei printr-un act de credință și conștiință, ceea ce a făcut pe Constantin Noica să precizeze că, la romani, cuvântul lege nu provine din „lex”, ci din latinescul re-ligio³¹ = a lega dinăuntru, adică, întru credință și conștiință, de unde și caracterul ei sacru.

La romani, această legătură sacră a fost exprimată și prin cuvântul mos/is = obicei, care urca și el până la obiceiul protopărinților, în percepția cărora acesta avea un conținut și o valoare religios-morală.

Că, la romani, legea a fost dintru început raportată la o credință religioasă ne-o atestă și faptul că, în Evul Mediu romanesc, aceasta a avut sensul de credință religioasă, creștină, ortodoxă.

Atunci cand un roman răspundea ungurului că este de „lege romanească”, prin aceasta el voia să spună însă că este roman de credință creștină, ortodoxă. „Legea romanească” definea deci atât identitatea lui etnică, cat și pe cea religioasă, ceea ce explică în chip învederat și procesul osmotic al zămislirii și formării poporului roman întru credința sa apostolică³²,

³¹ *Rostirea filozofică românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1970, p. 174.

³² *Vezi, N. V. Dură, Scythia Mynor” (Dobrogea) și Biserica ei apostolică. Scaunul arhiepiscopal și mitropolitan al Tomisului (sec. IV-XIV)*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 2006.

ortodoxă, adusă în Scythia Minor chiar de cel dintai chemat la apostolat, Sf. Apostol Andrei.

Romanii au păstrat conștiința că legea este o emanație a voinței divine până în epoca modernă. În secolul al XVII-lea, de exemplu, pentru romani, Pravilele (nomocanoanele) erau „legea lui Dumnezeu” sau „lege dumnezeiască”. Mai mult, însăși legea pravilnică era unită cu „dreptatea”, ca valoare moral-creștină, de unde și sintagma de „îndreptariu de lege”, pe care o aflăm în Pravilele din secolul al XVII-lea cu sensul de judecată nu numai „după lege”, ci și „după dreptate”, care în cele din urmă și găsește temei în justiția și dreptatea divină.

Daco-romanii, și apoi valahii (romanii) - despre care marele savant, B.P. Hașdeu, scria că „... la slavi și la germani, adică la cele două mari ginți așezate de veacuri la coastele latinității, aceștia au fost considerați a fi ieșit „din tulpina romană ...”³³, - au cunoscut și legea scrisă, cu înțelesul de „lex”. În această privință, tăblițele cerate de la Roșia Montana sunt o primă mărturie peremptorie. Ce să mai vorbim de legile scrise pe care romanii din Transilvania – aflați vremelnic sub ocupație străină – le-au cunoscut și observat încă din secolele XII-XIII.

De aceea, este impropriu a spune că, la romani, „legea scrisă a început să fie numită lege, odată cu apariția pravilelor – coduri de legi scrise – apărute în sec. XVII, cand romanii au trebuit să deosebească dreptul scris de cel nescris, care s-a numit cu precădere obicei”³⁴.

³³ B. P. Hașdeu, *Istoria critică a Românilor*, ed. îngrijită de Gr. Brâncuș, Ed. Minerva, București, 1984, p. 66.

³⁴ Em. Cernea – Em. Molcuț, *Istoria Statului și Dreptului românesc*, Ed. Press Mihaela S.R.L., București, 2001, p. 55.

Or, legea nu poate împărți egalitatea, ci doar echitatea, așa după cum adevărea deja jurisprudența romană. Într-adevăr, după definiția jurisconsultului Celsus – păstrată în prima carte a Instituțiunile lui Ulpian (alt jurisconsult și maestru al definiției clasice) – „Jus est ars bonis et aequi” (Dreptul este arta binelui și a echității) (Dig. I, 1).

Cuvantul „ars” (artă), care trebuie înțeles în sensul de „meșteșug/știință”, ar consta „în a distinge ce este binele și ce este echitatea, ..., în aprecierea faptelor omenești și la reglementarea raporturilor dintre oameni”³⁵.

După părerea unor istorici ai dreptului românesc, „sorgintea” judecății domnești din Țările Romane „trebuie căutată în principiul dreptului roman *ars aequi et boni*, ce exprimă legătura dintre binele public și echitate (nepărtinire); cu alte cuvinte – scrie prof. I. Bitoleanu – normele de drept trebuie interpretate și aplicate în conformitate cu principiile echității. De altfel, persistența ca organ jurisdicțional a sfatului oamenilor buni și bătrani – conchidea *Domnia Sa* – este dovada recunoașterii autorității unei instituții ce exprima perfect concordanța dintre Drept și Dreptate”³⁶.

Din definiția lui Celsus am putut însă constata că „jus” (dreptul) se definește cu raportare la valorile morale, în frunte cu binele și dreptatea. De aceea, „Jus” este „în ultimă analiză o entitate morală, o specie a valorii morale supreme, a binelui”.³⁷

Unii istorici ai Statului și Dreptului românesc, consideră că dreptul românesc izvorăște „din morala creștină, îmbinată cu vechile norme romane și bizantine”³⁸, iar juriști romani, din

³⁵ L. Stan, *Ontologia Juris*, Sibiu, 1943, p. 92.

³⁶ I. Bitoleanu, *Istoria Statului și Dreptului românesc*, Constanța, 2003, p. 39.

³⁷ L. Stan, *Ontologia Juris* ..., p. 93.

³⁸ I. Chiș, *Istoria Statului și Dreptului românesc*, București, 2002, p. 5.

zilele noastre, țin și ei să precizeze că „morala apare și ca un criteriu de verificare a corespondenței dreptului pozitiv cu dreptatea, dreptul pozitiv trebuind să se construiască în temeiul unor scopuri morale. Normele juridice care contrazic principiile morale – adaugă ei – sunt injuste (*lex injusta non est lex*). Ori de câte ori exercițiul strict al unui drept neglijează aspecte de umanitate (*summum jus, summa injuria*) intervine principiul moral de echitate”³⁹. Așadar, nu ar trebui să existe norme juridice cărora principiile morale să le fie indiferente!

³⁹ N. Popa, *op. cit.*, p. 137-138.